

*Столяр Таїса Володимирівна,
здобувач кафедри кримінального права
Національної академії прокуратури України*

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА ВЧИНЕННЯ УМИСНОГО ВБИВСТВА ТА ЗА НАНЕСЕННЯ
УМИСНИХ ТЯЖКИХ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ ЗА РУСЬКОЮ
ПРАВДОЮ

Формування в Україні правової, демократичної держави передбачає всебічну охорону прав і свобод кожного громадянина. У ст. 3 і ст. 27 Конституції України визначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеки визначаються найвищою соціальною цінністю. Кожна людина має невід'ємне (абсолютне) право на життя та

здоров'я особи. Обов'язок держави захищати життя та здоров'я особи людини. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність.

Актуальність проблеми полягає в тому, що такий злочин, як умисні тяжкі тілесні uszkodження існував протягом усієї історії людства, за різних умов і обставин. Історичний досвід свідчить, що саме в період докорінних суспільних змін, соціально-економічного устрою спостерігається значне зростання рівня злочинності в цілому, а особливо - насильницьких злочинів, до яких відноситься нанесення тяжких тілесних uszkodжень. Аналіз законодавства про відповідальність за нанесення умисних тяжких тілесних uszkodжень слід розпочинати з найдавніших часів, коли закладалися основні підвалини поняття цього злочину - з часів становлення Київської Русі.

Слід визначити, що у праслов'янському суспільстві VII - IX століть єдиним джерелом права був Закон Руський, що склався у період «військової демократії» V — VI століть [1, с. 34]. З договорів великих князів Олега (911 р.) та Ігоря (945 р.) із греками вбачається, що Руський Правді передував Закон Руський. Текст цього Закону не дійшов до наших часів. Дослідники вважають, що, можливо, це був не законодавчий акт, а загальновизнаний на Русі звичай, на який опиралися князівські договори.

Угоди Київської Русі з Візантією передбачали покарання за злочини, які могли вчинити руські люди на території Візантії і греки на території Русі. У договорі 911 р. йшлося про взаємні зобов'язання щодо притягнення до відповідальності за вбивство, тяжкі тілесні uszkodження, крадіжку, інші злочини [2, с.84].

Найвідомішою пам'яткою давньоруського права, що містить норми про злочини і покарання, є Руська Правда у своїй ранній редакції (XI століття). Її положення ґрунтувалися переважно на звичаях. В цей період діяла Руська Правда, яка існує у трьох редакціях: Коротка, Розширена та Скорочена. Ми досліджуватимемо Коротку редакцію Руської Правди з тієї причини, що в ній більш чітко висвітлено кримінальну відповідальність за нанесення умисних тяжких тілесних uszkodжень. Розвиток кримінальної відповідальності за нанесення умисних тяжких тілесних uszkodжень починається, саме, із Руської Правди. Початковий текст Руської Правди до нас не дійшов. Нині відомо 106 списків Руської Правди. Усі списки складені протягом XIII-XVII ст. Коротка редакція Правди як єдиний кодифікований акт, на думку дослідників, з'явилася наприкінці XI або на початку XII ст. Як пам'ятка права Руська Правда вперше була відкрита В. Татищевим у 1738 р., тобто понад 260 років тому. Ще й сьогодні залишається спірним питання, чи є Руська Правда першим писаним джерелом права Київської Русі. Науковці припускають, що перші писані джерела права були і до Руської Правди, проте на сьогодні не збереглися. Л. Черепний припускає, що між 882 і 911 рр. був створений кодифікований акт ранньофеодального права, який послужив основою для Руської Правди Ярослава Мудрого [3].

Традиційного поділу тілесних uszkodжень на види, на відміну від чинного законодавства України про кримінальну відповідальність (умисні та

необережні, а також легкі, середньої тяжкості та тяжкі), Коротка редакція Руської Правди, як вже зазначалося, не знає. Вона не розрізняє відповідальності залежно від суб'єктивної сторони злочину. В ній немає різниці між умислом і необережністю та розмежування умислу на прямий і непрямий. Хоча М. Грушевський, досліджуючи її, виділив і початки суб'єктивної оцінки: з точки зору наявності наміру та усвідомлення під час вчинення кримінального злочину. Вже в найдавнішій Правді карється намір удару, не доведеного до кінця (ст. 8), заподіяний удар (ст. 5), а також образа (ст. 7) відповідно накладенням штрафу в розмірі від 1 до 40 грн [4, с. 360].

Отже, із змісту ст. 5 Короткої редакції Руської Правди можна припустити, що йдеться саме про тяжкі тілесні ушкодження. Караність цього злочину рівнозначна караності вбивства - 40 грн винагороди на користь потерпілого. Очевидно такий підхід до караності застосовувався і при пошкодженні ноги потерпілого. Це впливає із ст. 6, де сказано: якщо нога залишиться цілою, (але) якщо почне кульгати, то нехай усмиряють (винного) домочадці (пораненого). Термін «усмиряють» означає можливість застосування членами родини потерпілого (домочадцями) кровної помсти [5].

Із дослідження змісту ст.17 Короткої редакції Руської Правди можна зробити висновок, що розглянуті випадки кримінально-правового регулювання стосувалися лише вільних людей. До холопів та інших залежних людей (рядовичів, смердів, закупів, рабів) у випадку заподіяння ними тілесних ушкоджень вільній людині застосовувалася кровна помста. Каралося і приховування такого холопа його володарем. У цьому випадку володареві холопа треба було забрати холопа собі та заплатити за нього 12 грн, що можна розглядати як викуп за життя холопа. Очевидно, що такий підхід застосовували і у випадку вчинення вбивства вільної людини холопом або іншою залежною людиною. Холоп, інша залежна людина перебували під захистом свого володаря. Доказом цього є припис ст.33 Короткої редакції Руської Правди, де вказано: якщо без княжого розпорядження будуть мордувати смерда (то платити) 3 грн за образу; а за (мордування) огнищанина, тіуна і мечника - 12 грн. Заслугує на увагу те, що кровна помста допускалась у випадку, коли хто-небудь буде побитий до крові або синців, якщо ж потерпілий за себе не може помститися, то нехай візьме собі з винного 3 грн. винагороди та ще й плату лікареві (ст. 2). Перша особливість такого роду помсти полягала в тому, що право на помсту належало винятково потерпілому, а не його близьким родичам. Друга особливість (штраф) доповнювалася відшкодуванням потерпілому заподіяної злочиною шкоди (плата лікареві). Третя особливість (докази визнавалися лише за наявності крові або синяків, а якщо їх не було, то показів свідків: якщо хто-небудь буде побитий до крові або до синців, то не шукати цьому чоловікові свідків; якщо на ньому не буде жодних слідів (побоїв), то нехай прийдуть свідки; якщо ж не може (привести свідків), то справі кінець (ст.2). Принагідно зазначимо, що доказом образи дією (ст. 10) могли бути лише покази двох свідків. Іноземців у таких випадках приводили до присяги [6]

В оригіналах списки Руської Правди не поділені на пронумеровані статті (лише деякі з них мають назви окремих частин документа), і тільки пізніше такий поділ було здійснено з науковою метою. Отже, Коротка редакція Руської Правди як перший кодекс давньоруського права, який зберігся до нашого часу, заклала основи правового захисту життя та здоров'я особи, що знайшло свій подальший розвиток у наступних кодифікованих правових актах.

Слід зауважити, що Русь часів Правди, як правило, не сприймала калічицьких та тілесних покарань, притаманних візантійському праву тих часів, а застосовувала грошовий штраф на користь держави, який був основною мірою покарання і призначався за вчинення злочину проти особи або її майна (вбивство без корисливої мети, членушкодження, крадіжка тощо) [7, с. 112].

Список використаних джерел:

1. Жильцов С. В. Смертная казнь в истории России. - М. : Издательство: Зерцало, 2002. - С. 34.
2. Сахаров А. Н. Дипломатия Древней Руси. - М., 1987. - 128 с.
3. Аналіз норм існуючої нормативно-правової бази, що встановлюють відповідальність за нанесення тілесних ушкоджень // Електронная база знаний Олбест: интернет сайт: Л11Ьє8І : [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://knowledge.a11best.ru/law/3c0a65625b3bc78b4c43a88521216d36_0.htm1.
4. Грушевський М. Історія України-Руси: В 11-ти т. - Т.3- К., 1993 - 460 с.
5. Особливості розслідування умисного тяжкого тілесного ушкодження // Інтернет-сайт : е^о^/сот/ш : [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://e-works.com.ua/work/3238_Osoblivosti_rozs1idyvannya_ymisnogo_tyajkogo_t1lesnogo_yshkodjennya.html
6. Коротка редакція Руської Правди : [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.okpravo.info/pam/11.htm>.
7. Бережний С. Вбивство в кримінальному праві України / С. Бережний // Вісник прокуратури. - 2007. - № 5(71). - С. 108-114.